

A MODERNITÁS ELEGANCIÁJA

A KRITIKAI SZEMBENÉZÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI GYAKORLATÁNAK NÉHÁNY

ASPEKTUSA

A modern sokféle jelentéssel bíró fogalom. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy használata ellentmondásos, hiszen egyaránt találkozhatunk vele az előnyeit elismerő és rosszálló, negatív érzelmi felhanggal telített összefüggésekben is.⁵³ A *modern* kifejezésből képzett szavak – mint például a modernizmus, a modernizáció, a modernitás vagy a posztmodern – pedig különösen vitatott problémákat, szociokulturális jelenségeket, képzeteket, illetve folyamatokat írnak le.⁵⁴ Sőt, van olyan megközelítés is, amely amellett foglal állást, hogy napjainkra a modern történeti címkévé vált és a modernségből hagyomány lett.⁵⁵

E tanulmányban nem célozom a modernizációs jelenségeket tárgyaló magyar néprajzi írások szakirodalmi összefoglalása. Sokkal inkább arra teszek kísérletet, hogy a nemzetközi antropológiai kutatások eredményeit és a kortárs társadalomtudományi elvárásokat szem előtt tartva át gondoljam a hazai néprajzban honos gyakorlatok néhány aspektusát.⁵⁶ A továbbiakban a néprajztudomány jövője és megújulása szempontjából fontosnak ítélt felvetéseket fogalmazok meg, bízva abban, hogy azok elősegíthetik az átörökített tudományos praxissal történő kritikai szembenézés gyakorlatának kialakítását. Többek között ide tartozik például a modern *terepmunkás habitus* újragondolása; a viszony kutató és kutatott, illetve sokkal inkább beszélgetőpartner, közreműködő helyi lakos, kulturális konzultáns (consultant – consultancy and partnership) között; vagy a társadalomtudományi tudás gyakorlati értékének kérdése (hasznosítás és alkalmazás). Ennek kifejtése előtt azonban röviden azt tekintem át, hogy a magyar

53 Nádasy 1998:33. A modern szó az európai nyelvekben a latin modernusból származik, eredeti jelentése jelenlegi, mostani, iménti, friss. A modern szónak egyaránt van relatív és abszolút jelentése, összefüggésben az időjelölő, a tartalomleíró és a tartalomértékelő funkcióval. Az ezek közötti relációt szemléltető táblázatot és annak bővebb magyarázatát lásd Nádasy 1998:35-37.

54 A modernitás fogalom többféle értelmezéséhez lásd még Szász 2008:5.

55 Nádasy 1998:40.

56 A kézirat elkészítéséhez szükséges kutatásokat a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, az MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport és az OTKA K 78207 támogatta.

néprajz területén milyen kontextusban és jelentésben használatosak a *modern* és a belőle képzett fogalmak összehasonlítva azok használatát az angolszász kulturális antropológiai gyakorlatban jelentésükkel.⁵⁷

Modern, modernizáció és modernitás

A modern több tekintetben is kiemelkedő vonatkoztatási pont a 20. századi kulturális antropológia tudományos identitásának és indíttatásának változásában. A fogalom első jelentése a modern kulturális antropológia létrejöttének időszakához kötődik, amikor az 1920–30-as években a magukat modernnek tekintő antropológusok hagyományos társadalmakat kutattak, vagyis olyan kis közösségeket, amelyek a társadalomfejlődés egy másik, korábbi időszakát reprezentálták, akiknek tagjai „primitív”, „vad”, „premodern” szokásokat követtek. Ebben a relációban az antropológus egy korábban példa nélküli új korszak, a modern – kontrasztban a hagyományossal és a régivel – képviselője volt.⁵⁸

Közhelyszámba menő kijelentés, hogy a népi műveltség Magyarországon a 19. századi modernizáció időszakában vált láthatóvá, ekkor jöttek létre a paraszti tudást egységes rendszerként, értéként és kultúráként értelmező kifejezések, köztük a népi kultúra fogalma is.⁵⁹ A sokszor városi származású,

57 A.Gergely András és társai szerkesztésében magyar nyelven is megjelent egy antropológiai – etnológiai – kultúratudományi kislexikon, ami azonban nem tartalmaz a modernizációt önmagában tárgyaló szócikket. A lexikon 2010-es kiadású, tudomásom szerint eddig nyomtatásban még nem jelent meg. Az internetes elérhetőséget lásd http://www.mtapti.hu/pdf/No_108_Antropolexikon.pdf (A letöltés dátuma: 2013. március 25.). Ahogy erre Fejős Zoltán is felhívta a figyelmet, a modernizáció fogalma a Magyar Néprajzi Lexikon szócikkei között sem szerepel (Fejős 1998:7).

58 Spencer 2002:568-569.

59 Fejős 1998:13; Hofer 2009b:223. A népi kultúra fogalma kezdettől fogva a társadalom és a műveltség kettős rendszeréből indult ki: egyrészt megkülönböztették a tanult rétegek „magas” kultúrájától, másrészt bezárták azt az alsóbb társadalmi rétegek szociokulturális rendszerébe.

önmagukat modernnek tekintő néprajzos kutatók a hagyományos kultúrát, a falusi lakosságot, az időnként az „elmaradott” címkével is felruházott parasztokat vizsgálták. Az 1930-as években keletkezett *A magyarság néprajza* című munkában bevett gyakorlat volt a városi, jelenkori, modern jelenségek kihagyása a kézikönyvből, mintha a hagyomány és a modernizáció folyamata egymástól földrajzi és társadalmi szempontból is szétválasztható lett volna.⁶⁰ A modern ekkor időjelölő (jelenlegi, mostani, kurrens) és tartalomértékelő (haladó, adott kort képviselő, a hagyománnyal szakító) relatív jelentéssel⁶¹ bírt a néprajzban, ahol a dichotómia másik oldalán a paraszti hagyomány állt.⁶²

A modern következő értelmezése a modernizációs folyamatokkal összefüggésben bontakozik ki. A klasszikus modernizációs elmélet az 1940–50-es években mélyen áthatotta a fejlődés társadalomtudományi értelmezését, majd egy évtized múlva az angol nyelvű társadalomtudományi írások divatos kifejezésévé vált.⁶³ Ekkor a modernizáció mint folyamat és intellektuális probléma állt az antropológiai kutatások középpontjában, amit elsősorban a hagyományokat leromboló és szétdúló változásnak tekintettek.⁶⁴ A gyarmatbirodalmak II. világháború utáni összeomlása közepette a kulturális antropológusok jelentős része a modernizációs folyamatokkal szembesülő posztkolonialista társadalmakat vizsgálta.⁶⁵

A modernizációval foglalkozó magyar néprajzi szakirodalom többségében – eltekintve néhány kivételtől – a modernizáció napjainkban is a hagyományos

paraszti kultúra létét veszélyeztető jelenségfolyamatként értelmezett.⁶⁶ E felfogás alapja az a tudományos konstrukció, amely a hagyományos paraszti társadalom és a 20. századi modernizáció viszonyát „összeütközésként” tételezi, a hagyományt a klasszikus modern gondolkodásmódra jellemző dichotomikus képzetek – pl. természet–kultúra, tudomány–politika – egyikeként értelmezi, és ezt a két társadalomtörténeti korszakot kibékíthetetlen ellentétpárként kezeli.

Ez a modernizáció miatt „létében veszélyeztetett” kultúra-kép a hagyományos és a modern között szembenállást feltételez és az értelmezés két opcióját hitelesíti a magyar társadalom- illetve humántudományi szakirodalom többségében és a közbeszédben. Az egyik szerint a modernizáció hatására a hagyományos paraszti kultúra – aminek legtipikusabb példája az „archaikus”, tiszta moldvai csángó kultúra – felbomlik, a másik szerint sikeres az ellenállás.⁶⁷ A modernizáció depravációs olvasatában a klasszikus paraszti életforma átalakulása felszámolja a hagyományos gyakorlatokat és a felhalmozott „paraszti tudást”. A modernizáció-ellenes szemlélet a parasztság modernizálódását veszteségeként értelmezi. A másik narratívában a klasszikus paraszttársadalom heroikus küzdelem eredményeképpen hatékonyan ellenszegül a modernizációs folyamatoknak és változatlanul képes megőrizni a hagyományos értékeket, a klasszikus paraszti világ lényegét.

60 Hofer 2009a:193.

61 Vö. Nádasy 1998:35-37.

62 A hagyomány szó a magyarban eredetileg elhagyást, elváltást jelentett, ma hagyaték, örökség jelentése is van (Hofer 2009a:191). Szilágyi Miklós szerint jelenleg a hagyomány fogalma nem megőrzött régiesség, nem következetes múltra hivatkozás vagy az ahhoz történő igazodás, hanem olyan dinamikus szabályrendszer, ami a korábbi és az újat a jelenben működő kulturális gyakorlatok rendszerévé alakítja (Szilágyi 2005:9).

63 Sárkány 2000:127.

64 Spencer 2002:568-571. Hofer Tamás szerint a modernizáció kétoldalú folyamat: egyrészt felbontja a helyi „hagyományos” műveltséget, másrészt a népi hagyományoknak korábbi korlátozott érvényességük helyett ösztársadalmi érvényességet is teremthet (Hofer 2009b:223).

65 Az antropológiai gyakorlatban néhány évtizeddel később egyre erőteljesebben kérdőjeleződött meg a modernizáció mint egyetemes és egyenes vonalú fejlődési modell létjogosultsága.

65 Az 1990-es években ennek hatására jött létre a sokféle (többirányú) modernitás (multiple modernities) elmélete, amely megfosztja a modernizációt homogén vonásától és annak többféle változata mellett érvel. Ez a szemlélet a modernizáció sokrétűségét összefüggésbe hozza a helyi szociokulturális kontextussal, vagyis a haladást nem tekinti euro- illetve Nyugat-centrikus folyamatnak, ugyanakkor összeegyeztethetőnek véli a hagyományt és a modernizációt, elfogadja és értéknek tekinti a pluralitást. Ehhez lásd pl. az elmélethez kapcsolódó fordításgyűjteményt Niedermüller – Horváth – Oblath – Zombory (szerk.) 2008. és a témát tárgyaló írást Szász 2008:5-13.

66 A legújabb írások közül lásd pl. Hoppál 2007:9: „A modernizációban mint társadalmi folyamatban nem az a baj, hogy valamit létre akar hozni, hanem legtöbbször az új megteremtését a régi lerombolásával akarja elősegíteni. Sok esetben a modernség, a reformok kiindulópontja éppen valaminek a lerombolását jelenti, holott maga a szó: reform, valami réginek az újrafarmálását, hogy ne mondjam: továbbépítését jelenti”.

67 Fejős Zoltán „rombolásról” és megbomlásról beszél (Fejős 1998:14). Mindkét értelmezés hamisan rögzült, idealisztikus képet fest a klasszikus paraszttársadalmakról. Erről lásd részletesebben Lajos 2011:71-83.

Ez a két olvasat – a pusztulás és a megőrzés – nemcsak egymás ellentétéként tételezi a hagyományost és a modernt, hanem pontosan elsődlegességük okán meglehetősen háttérbe szorítja az értékek újfajta konstituálódásának lehetőségét a hagyományos és modern világrend találkozásának eredményeként. Ugyanakkor mindkettő megkérdőjelezi a kulturális alkalmazkodási készség meglétét és működőképességét, illetve azt, hogy a modern paradigmátikus kihívásokra adott eltérő szociokulturális válaszok példái lehetnek az affirmatív értelmű alkalmazkodásnak.

Az alkalmazkodásra képes paraszttársadalom olvasata a modernizálódó paraszttársadalmak értelmezésének harmadik alternatívája.⁶⁸ Ez nem vitatja el a klasszikus parasztságtól a modernizációs készséget és a rugalmas viszonyulás lehetőségét a makroszintű változásokhoz, hanem épp ellenkezőleg, a kulturális alkalmazkodás típusait tárgyalja. Az adaptáció mikéntjének vizsgálatakor szembeűnik, hogy a klasszikus paraszttársadalom tagjai először általában nem akarnak, de igenis képesek alkalmazkodni a modern paradigmátikus kihívásaihoz. Ezen kívül rendelkeznek olyan szociokulturális eszköztárral, amellyel képesek enyhíteni, illetve feloldani a gyökeres kulturális másságot, a modernizációs konfliktusokat. Az affirmatív alkalmazkodás példái alapján érdemes átgondolni azt a felfogást, amely szerint – Sárkány Mihályt parafrázálva – a múlt és jövő perspektívájába helyezett modernizációs vívmányok minden esetben a régi és az új közötti válsztásra kényszerítik az egyént.⁶⁹

A modern újabb jelentésrétegének meghonosodása az antropológiai gondolkodásmódban egyike az 1970–80-as évektől a kulturális antropológia önértelmezésében, módszerében és gyakorlatában megfigyelhető változásoknak.⁷⁰ A modernből képzett fogalom, a modernitás jelentéstartalma az európai és az észak-amerikai gondolkodást meghatározó szociokulturális és intellektuális vonásokkal jellemezhető világ adott – történeti – állapotát írta körül. Ezzel egyidőben az etnográfiai figyelem a mo-

dernitásban, illetve a késő-modern társadalomban működő intézmények, gyakorlatok és viszonyok megfigyelésére és értelmezésére irányult,⁷¹ például a fogyasztásra. A modernitás tehát az etnográfia tárgyává vált – egyaránt képezve a tudományos munka keretét és témáját. Ez a változás radikális módon kérdőjelezte meg a kulturális antropológia és az antropológiai praxis alapját képező eszméket és a korábban axiómaként kezelt feltételezéseket. Ennek következtében indult meg az antropológiai kutatás és szemléletmód újraértelmezése.

A modern társadalom iránti érdeklődés kialakulásával egyrészt új irányba fordult az antropológiai tekintet, másrészt annak ismeretelméleti pozíciója is elmozdult. Az Európán kívüli világot a klasszikus antropológia a nyugati modernitásból „kifele” fordított figyelemmel vizsgálta, míg a kutatás tárgyaként értelmezett kortárs szociokulturális életvilág a „befele”, önmagára irányuló kutatói tekintetet követelte meg, ahol a kutató egyben alanya is a vizsgálat tárgyává tett társadalomtörténeti struktúrának és kulturális kontextusnak. Az antropológus tehát értelemszerűen maga is az adott modern társadalom „bennszülöttje”, nemcsak „belülről ismeri” a szociokulturális viszonyokat, vagy sokkal inkább azok egyfajta összefüggésrendszerét, hanem rendelkezik a kortárs életvilágban nélkülözhetetlen kulturális tudáskészlettel is.⁷² Az 1980–90-es évektől a lokális szintér és a makroösszefüggések, illetve a globális változások együttes tanulmányozása vált fontossá annak a felismerésnek köszönhetően, hogy a világméretű folyamatok a korábbiaknál erőteljesebb hatást gyakorolnak a társadalmi térben működő jelentésekre, eszmékre, szimbólumokra, viszonyulásokra és stratégiákra.⁷³

A magyar néprajztudományban is a 20. század utolsó harmadában fogalmazódik meg a jelenkor, a modernitás vizsgálata önálló tudományos programként, vagyis kutatási cél lesz a kortárs jelenségek kortárs értelmű tanulmányozása.⁷⁴ Hazánkban,

71 Niedermüller 2005:4-5, 7.

72 Niedermüller 2005:7-8. Ez a sajátos helyzet nem egyedül a saját társadalom antropológiai eszközökkel történő kutatására jellemző, hiszen ugyanez az összefüggés érvényesül az oral history vagy a szociológiai vizsgálatok esetében is.

73 Fejős 1998:16; Niedermüller 2005:9.

74 Fejős 1998:8, 2003:9. 1988-ban keletkezett írásában Paládi-Kovács Attila is arról számol be, hogy az 1970-es években megjelent a jelenkutatás és éreztette hatását a magyar néprajzban (Paládi-Kovács 1990:87). Az 1970–80-as évekbeli falu kutatásához lásd pl. a legtöbbet emlegetett Varsányról szóló kötetet (Bodrogi szerk. 1978).

68 Lásd pl. Fejős Zoltán felfogását, ami a modernizációt nem „személytelen külső kényszernek” tekinti, hanem a „gazdasági rugalmasság” és a „kulturális alkalmazkodás” egyik megnyilvánulásának (Fejős 1998:14).

69 Sárkány 2000b:130.

70 A reflexív folyamat egyik fontos eredménye a kultúra fogalmának átalakulása – a kultúra folyamatszerűségének kiemelése –, a másik a „társadalmi praxis szférájának felértékelődése, a cselekvés kategóriájának előtérbe kerülése” (Szijártó 2007:27 – kiemelés az eredetiben).

ahogy Kelet-Európa más országaiban is, a Nyugattól eltérő társadalomtörténeti körülmények játszottak közre a jelen iránti érdeklődés kialakulásában. Magyarországon a szocializmus támogatta a jelenkor kutatását, aminek közvetlen előzménye az 1950–60-as években indított, a szocialista mintára tervezett falu és a tanyaközpontok vizsgálata volt.⁷⁵ A magyar szakemberek azonban a modernitásra irányuló kutatási érdeklődés megjelenése ellenére továbbra is nagymértékben koncentráltak a múltbeli szociokulturális életvilágból a változások közepette is megmaradt jelenségekre, a hagyomány mellett a modernizáció fogalma és kérdése háttérbe szorult.⁷⁶ A jelenkutatásnak ez a típusa tulajdonképpen a múltból származó gyakorlatoknak a jelenkori változatára volt kíváncsi, vagyis a hagyományos világ átalakulását követte nyomon a jelenben, illetve a kortárs kultúrában fennmaradt vonásokból következtetett az egykori állapotokra – nem tekintve kutatási témának a modern szociokulturális gyakorlatokat.⁷⁷

Hazánkban elsősorban az ezredforduló időszakától figyelhető meg a modernitás értelmezése az etnográfiai kutatás tárgyaként, valójában ekkor indul meg a jelenkor összetettségének vizsgálata és megértése kortárs összefüggésekben.⁷⁸ A szinkron vizsgálatok számtalan olyan kihívással is szembesítik a szakembereket, amelyek előmozdíthatják az átörökített tudományos formákkal történő kritikai szembenézést. A lokális társadalmak jelenkutatása továbbá hozzájárulhat a magyar néprajztudomány 21. század eleji „modernizációjához”, a hagyományos, alapértelmezett beállítódások és axiómák megkérdőjelezéséhez, illetve újragondolásához, a kortárs társadalomtudományi eszköztár etnográfiai kutatásokba történő következetesebb beemeléséhez. A továbbiakban részletesebben kitérek néhány olyan kérdésre, amelyek feltételezhetően hazánkban is elősegíthetik az alapértelmezett néprajzi praxis kritikai megközelítését.

75 Örsi 2008:93. Ugyanitt és a következő oldalon (Örsi 2008:93-94.) olvasható az 1950–60-as években a szocialista falu és tanya sajátosságait bemutató művek listája. A szocialista falu kutatásáról lásd még Kósa 2001:204-211. és Sárkány 2000a:55-56, illetve 63-64.

76 Fejős 1998:9, 2003:9.

77 Wilhelm 2002:2, 4. és Fejős 2003:9.

78 Itt most egyetlen példát emelek ki a muzeológiai területéről: a Néprajzi Múzeumban a svéd SAMDOK mintájára 2002-ben kezdődött a MaDok program, a tárgyak jelenkori gyűjtése, dokumentálása és kortárs értelmezése. A programról lásd pl. Fejős 2003:115-120.

A hagyományos gyakorlatok újragondolása a 21. század elején – reflektivitás és kritikai szembenézés

Az átörökített néprajztudományi praxissal szembeni termékeny kritikai attitűd lehetséges irányainak bemutatása érdekében a következőkben két témát tárgyalok részletesebben: 1. a kortárs, globális szociokulturális folyamatok és a klasszikus terepmunka módszer közötti összefüggéseket, továbbá 2. a társadalomtudományi tudás gyakorlati értékének problémáját (az alkalmazás kérdését) mint a társadalomtudományokat az 1970–80-as években érintő reprezentációs válságból kivezető lehetséges alternatívát.

A terepmunka és a kortárs társadalom vizsgálata

Az 1990-es évektől a hazai néprajztudományban is egyre általánosabbnak tekinthető az antropológiában ismert terepmunka módszer – illetve annak egy válfajának – alkalmazása. Időközben azonban a nemzetközi tudományosságban a modern, illetve a késő-modern társadalmat kutató antropológusok már egy évtizeddel korábban kétéltetésüket fejezték ki a hagyományos etnográfiai módszerek és fogalmak érvényességével kapcsolatban.⁷⁹ Az 1980-as évek elejétől egyre inkább világossá vált, hogy a saját társadalom kutatása esetén a klasszikus, vagyis az intenzív ottlakás térbeli gyakorlatoként felfogott terepmunka⁸⁰ helyett szükség van egy sokkal rugalmasabb módszer kialakítására, amely alkalmas a nem egyetlen helyhez kötődő társadalmi jelentések, kulturális tudás, tárgyak és elképzelések mozgásának, földrajzi mobilitásának nyomon követésére. A migrációkutatásban már ebben az évtizedben általános volt a két helyszínen végzett terepmunka, a több szintéren megvalósított „ottlét (ott tartózkodás)” gyakorlata (practice of „being there”), vagyis a kibocsátó és a befogadó társadalom kulturális kontextusának megismerése a vándorlás folyamatának megértése és a „sűrű leírás” létrehozása érdekében.⁸¹

Annak, hogy az etnográfia lokalizációs stratégiái iránti tudományos érdeklődés az 1980-as években jelent meg, elméleti és módszertani vitákat generálva a kulturális antropológiában, a társadalomtudományokban bekövetkezett térbeli

79 Gupta – Fergusson 1997:3.

80 Clifford 1997:190, magyarul Clifford 2003.

81 Hannerz 1998:240, 2003:202. A migrációkutatásról tudománytörténeti összefoglaló magyarul: Prónai 2002:347-366.

fordulat volt az egyik oka.⁸² Az 1990-es évekre megfogalmazódott az igény a földrajzilag és kulturálisan adott helyhez kötött terepfogalom kritikai megközelítésére és olyan új módszerek kialakítására, amelyek egyáltalán hozzáférést biztosítanak a változó térben szerzett mindennapi – lokális és globális – tapasztalatok megismeréséhez és értelmezéséhez.

A Malinowski kidolgozta klasszikus terepmunka-módszer elméleti és gyakorlati rendszerének átgondolására tett legnevesebb kísérlet az amerikai antropológus, George Marcus nevéhez fűződik.⁸³ Marcus 1995-ben vezette be a több színterű vagy többterepű etnográfia (multi-sited ethnography) fogalmát annak érdekében,⁸⁴ hogy az antropológiát a társtudományoktól megkülönböztető terepmunkával is nyomon lehessen követni a globális világ szociokulturális összefüggéseit, illetve a globalizációs jelenségeket. A több színterű etnográfia igen hatékonyan bizonyult a „térben és időben szétszórtan elhelyezkedő kulturális jelentések, tárgyak és identitások áramlásának” tanulmányozásában,⁸⁵ a lokális és strukturális szintek összekapcsolásában (glokálitás), a sokféle szituációba ágyazott tudás megismerésében.

82 Falzon annak felismerése mellett, hogy a tér társadalmilag létrehozott az alábbi két okot nevezi meg. Egyrészt történeti-pragmatikus okokat, másrészt azt, hogy a kortárs társadalmak egy nagyobb egész részeként működnek, amelynek sajátossága, hogy benne az emberek, tárgyak, ötletek és információk folyamatos mozgásban vannak. (Részletesebben lásd Falzon 2009:3-6).

83 Marcus 1986, 1995. Gupta és Ferguson (1997) a klasszikus terep és terepmunka fogalom alternatívái között említi a korábban, az 1960–70-es években megjelenő akcióantropológiát is, ami kifejezetten amellett érvelt, hogy a klasszikus modell az egyik, de nem kizárólagos módja az antropológiai gyakorlatnak (Gupta – Ferguson 1997:25).

84 A magyarban a multi-sited ethnography kifejezésnek jelenleg kétféle fordítása létezik. Az egyik a többterepű (Vörös – Frida 2006:415; Feischmidt 2007:225; Kisdí 2012:48), a másik a több színterű etnográfia. Jelen esetben, követve Nagy Károly Zsolt gyakorlatát (Nagy 2012:5), a továbbiakban a kevésbé bevett több színterű etnográfia változatot használom, mivel a globális folyamatok kutatása esetében a terepkutatás több szinten – lokális és strukturális szinten – történik. A multi-sited helyett angolul a multilocal vagy multilocal kifejezést is használják, lásd pl. Clifford 1997:1990., magyarul Clifford 2003, vagy Hannerz 2003.

85 Az eredeti szöveg szerint: 'circulation of cultural meanings, objects, and identities in diffuse time-space' (Marcus 1995:96 – fordítás L.V.).

Napjainkban, lassan húsz évvel a gyakorlat bevezetését követően, már arról beszélhetünk, hogy Nyugaton az antropológusok és etnológusok második generációja foglalkozik a több színterű kutatás felvetette módszertani és elméleti problémákkal.⁸⁶ Többek között azzal, hogyan ragadható meg érdeemben a folyamatos vagy rendszeres mozgásban lévő emberek tapasztalata, hogyan érthető meg a tárgyak, kulturális képzetek és társadalmi imaginációk áramlása, milyen teoretikus és gyakorlati jelentősége van az adott területhez és kultúrához kötött terepfogalom újragondolásának. Az angolszász tudományosságban megfogalmazott tanulságok minden bizonnyal a modernitást, illetve a kortárs társadalmat vizsgáló hazai gyakorlatban is megfontolásra érdemesek.

Az újragondolt terepfogalom szakított a többféle homogenitást feltételező kultúrafelfogással: a társadalmi folyamatokat a homogén térben lehatároló, a kutatás alanyait társadalmi és etnikai szempontból is egységes tulajdonságokkal felruházó kultúra-képpel.⁸⁷ A klasszikus terepmunka testet öltött gyakorlata normatív és semleges volt, a terepmunkás teste társadalmi nem és faj nélküli, szexuálisan inaktív szubjektumot takart. A terepmunkát végző személy nem fizikai aktusokon keresztül, hanem egy mélyebb, hermeneutikai természetű kontaktuson keresztül kapcsolódott az otthontól távoli terepen élőkhöz, viszonyukban a megértés kulcsát a nyelv megtanulása, az együttlakás és a kulturális tudás el-sajátítása jelentette.⁸⁸

A terepmunkás archetípusa – európai vagy észak-amerikai származású, fehér, középosztálybeli férfi – napjainkban is egy olyan széles körben elterjedt, jelöletlen kategória, amely faji szempontból kizáró gyakorlatokon keresztül jön létre. Emellett gyakran implicit módon tartalmazza a terepmunkának azt a vonását, hogy az természetéből adódóan fizikai nehézséggel és veszélyekkel jár.⁸⁹

A klasszikus felfogás megkérdőjelezésének következtében felvetődik a kérdés, hol található a terep, mit is jelent, mire vonatkozik a terep fogalma. Talán egyetérthetünk azzal, hogy a terep a kutató és a kuta-

86 A több színterű etnográfia problémájával foglalkozó első generáció munkáját fémjelző kötet: Gupta – Fergusson 1997; a második generáció esetében lásd pl: Falzon (ed.) 2009. vagy a migrációkutatáshoz kapcsolódva: Hirvi – Snellman 2012.

87 Szijártó 2007:28.

88 Clifford 1997:185-222, magyarul Clifford 2003:11-17.

89 Gupta – Ferguson 1997:16-17.

tott közötti találkozás folyamatában konstituálódik, függetlenül a találkozás színterétől, legyen az a beszélgetőtárs konyhája, a célszágba tartó repülőgép vagy a skype (illetve az internetes kutatás, a netnográfia).⁹⁰ Amennyiben kutatási célunk a kortárs társadalom tanulmányozása, akkor olyan módszertan kialakítására van szükség, amely képes értelmezni a sokrétű szociokulturális, illetve társadalompolitikai színterek és lokalitások összefonódását⁹¹ – aminek jelenleg legismertebb példája a fentebb említett több színterű etnográfia. Ez esetben már csak arra a problémára kell megoldást találni, hogyan is lehet a tudományos elvárásokkal összhangban megközelíteni ezeket a különböző színtereket.

A kutatás központi módszereként értelmezett helyhez kötött terepmunka előnyben részesítette a tapasztalatra építő tudásformákat és ezzel kizárta a más típusúakat – vagyis természetszerűen szelektív tudást termelt. Napjaink globalizált és deterritorializált világában azonban annak érdekében, hogy a kortárs magyar társadalom lokális szinten megélt tapasztalatait és azok természetét megismerni, megérteni és értelmezni tudjuk, a magyar néprajzban is nélkülözhetetlen a modern terepfogalom és a klasszikus terepmunka módszer, illetve az átörökített néprajzi kutatásgyakorlat reflexív, kritikai szemrevételezése.

Alternatíva-e az alkalmazás?

A társadalomtudományi tudás gyakorlati értékének kérdése

Köztudott, hogy napjainkban meglehetősen bizonytalan a társadalomtudományok helyzete Magyarországon, miközben az egyes diszciplínák maguk is világszerte a tudományos attitűd újragondolásának fázisában vannak.⁹² Ezt a problémát, többek között, a társadalomtudományi tudás hasznosíthatósága és közvetlen alkalmazhatósága körüli viták is remekül megvilágítják. Ebből a szerteágazó problémakörből jelen esetben mindössze két részterületet emelek ki: egyrészt elmélet és gyakorlat összefüggését, másrészt a hatalmi és politikai viszonyok kérdését. A tárgyalt témákban megfogalmazott nemzetközi tanulságok alternatívát jelenthetnek, és (reményeink szerint) előmozdíthatják a hagyományos magyar etnográfiai praxis kritikai megközelítését.⁹³

90 Hirvi – Snellman 2012.

91 Gupta – Ferguson 1997:37.

92 Niedermüller 2005:3, 13.

93 Az alkalmazás problémájával, összefüggésben a moldvai csángókkal, más kérdéseket tárgyalva már foglalkoztam: Lajos 2012:176-193.

Elmélet és gyakorlat szembenállása mint alapvető probléma a nyugati gondolkodás történetének kezdetére vezethető vissza. Érdekes azonban feltenni a kérdést, vajon valóban a tudás és megismerés két eltérő típusa közötti kibékíthetetlen opozícióról van-e szó, vagy sokkal inkább arról, hogy a nyugati gondolkodásmódban gyökeret vert, lényegesnek érzékelt különbség mindössze retorikai természetű.⁹⁴ E tudományfilozófiai kérdés tárgyalása nem a jelen dolgozat témája, így a következőkben néhány olyan felvetést kívánok megfogalmazni, melyek az elmélet és gyakorlat közötti intellektuális harmónia elfogadására ösztönözhetik az olvasót,⁹⁵ valamint a megértéshez és a cselekvéshez szükséges tudás⁹⁶ közötti különbségtétel újragondolására sarkallhatnak.

Elmélet és gyakorlat általánosan elfogadott és természetszerűen feltételezett opozíciója az alábbi tulajdonságokat társítja a két oldalhoz: elmélet esetében: tiszta, pártatlan, objektív, intellektuális, absztrakt, elméleti, míg gyakorlat esetében: tisztátalan, nem pártatlan, vagyis (érzelmileg vagy politikailag) elfogult, illetve bevonódott (engaged), szubjektív, alkalmazott, az akadémiai tudáson élősködő és azt „szennyező”.⁹⁷ A jellemzők az ellentét elemeit hierarchiába rendezik, vagyis a gyakorlatot intellektuálisan és morálisan is másodrendű munkaként jelenítik meg, miközben a kettő között éles határvonalat húznak a tekintély és elismerés, valamint az etikusság vonatkozásában.⁹⁸

Mindazonáltal az intellektuális különbségtétel racionálisan semmi sem indokolja, hiszen nem sorakoztathatók logikai érvek amellett, hogy az egyik szociokulturális szinten végzett kutatás szükségszerűen kevésbé lenne intellektuálisan megterhelő és igényes, mint egy másik helyszín esetében.⁹⁹ Az elméleti és alkalmazott tudás közötti dialektikus viszonyt mi sem példázza jobban, minthogy a gyakorlatban felmerülő problémák és témák számtalan társadalomtudomány esetében váltak az elméletalkotás részévé, illetve elméleti viták alapjává.¹⁰⁰

94 Biczó 2006:2.

95 Az eredetiben: „intellectual synergy between theory and practice” (Baba – Hill 2006:10, 21).

96 Az eredetiben: „knowledge for understanding” és „knowledge for action” (Gardner – Lewis 1996:50).

97 McDonald 2002:4. és Pink 2006:7. A két terület – alkalmazott és akadémiai antropológia – közötti különbségtétel tartósságának magyarázata a gyarmati időszakra nyúlik vissza.

98 Lásd pl. Baba 1994:182; Sillitoe 2006:11.

99 Grillo 1985:9.

100 Lásd pl. Mills 2006:69.

Ugyanakkor azt is érdemes figyelembe venni, hogy a természettudományokban bevett műszaki/mérnöki modell – amelyben a „tisztá” akadémiai szféra feladata az új elméletek és tudás termelése, míg ennek átültetése gyakorlati problémák megoldására az alkalmazott szakembereké – nem egyeztethető össze a társadalomtudományokban honos praxissal.¹⁰¹

Az 1970–80-as évek kritikai, kulturális fordulata, a jól ismert elmozdulás a szemiotika, a diskurzus és a reprezentáció irányába, a rendszerváltozást követően is kevésbé hagyott nyomott a magyar néprajztudományban. Napjainkban azonban már közismert, hogy a társadalomtudós nem objektív létező, hanem adott vonásokkal bíró szubjektum, sem személye, sem maga a kutatás nem független a szociokulturális kontextustól. A brit antropológus, Ralph Grillo az 1980-as évek közepén arra hívta fel a figyelmet, hogy a kulturális antropológia akadémiai gyakorlata se etikailag, se politikailag nem semleges természetű – ahogy annak alkalmazott változata se az –, továbbá kétségbe vonta azt, hogy a diszciplína morális vagy politikai képzetektől, illetve érdekektől mentes térben működne¹⁰² – ahogy ez minden bizonnyal érvényes más társadalomtudományok esetében is.

A kritikai gyakorlatnak köszönhetően ugyanebben az időszakban következett be a kutató és kutatott viszonyának átalakulása, aminek egyik hatása volt a kollaboratív kutatás vagy együttműködő módszerek (collaborative research) megjelenése az 1990-es években. Az együttműködés különböző típusú kooperációra utalhat, ami egyrészt az akadémian belül – különböző tudományterületek (interdiszciplinaritás) vagy egyetemisták és szakemberek között – jöhet létre, másrészt az akadémian kívül tudományos szakemberek és laikusok – pl. civil szervezetek, helyi érdekképviseletek és politikai stratégiaalkotók – között alakulhat ki.¹⁰³ Luke Eric Lassiter, amerikai antropológus, a *The Chicago Guide to Collaborative Ethnography* című munkában (2005) a kollaboratív módszer alatt (collaborative

method) a kutató, a laikusok és a helyi tanácsadók közötti partneri viszonyt érti.¹⁰⁴ A 20. század végéhez közeledve a fejlesztés területén is egyre inkább alkalmazott kutatási gyakorlattá vált a résztvevő kutatás (participatory research) és a kollaboratív módszer.¹⁰⁵

A résztvevő és kollaboratív módszerek alkalmazása azt a szemléletmódot változtatta meg, ahogy az alkalmazott kutatásokban az antropológusok a lokális társadalom tagjaira tekintettek, akik ennek következtében a megismerés tárgyából az irányítást is a kezükben tartó alanyokká vál(hat)tak.¹⁰⁶ A változással együtt egy újabb jelenség is feltűnt a folyamatban, mégpedig a képesség tétel (empowerment) – illetve magyarul még a felhatalmazás, illetve a hatalommal való felruházás és a hatni tudáshoz vezető folyamat is ugyanezre a fogalomra utal.

A *képesség tétel* folyamata természeténél fogva összekapcsolódik az adott történeti és társadalmi kontextusra jellemző hatalmi pozíciókat létrehozó gyakorlatokkal.¹⁰⁷ A fogalom, annak ellenére, hogy az 1990-es években vált divatosá és napjainkban már számtalan tudományterületen használatos, egyáltalán nem jól definiált.¹⁰⁸ Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a hatalommal való felruházás olyan többdimenziójú társadalmi folyamat, amelynek segítségével az emberek saját életük irányítóivá válhatnak, és amely táplálja társadalmi erejüket, érdekérvényesítő képességüket, illetve hatalmukat, vagyis fokozza a teljesítőképességet a fontosnak ítélt tervek megvalósításában. Emellett megkérdőjelezi alapvető feltevéseinket a hatalomról, a segítségnyújtásról, a teljesítésről és a siker eléréséről.¹⁰⁹

A lokális szintű közösségfejlesztési projektekben a kutatásban résztvevők közötti hatalmi viszonyok és azok dinamikája elválaszthatatlan a képesség tétel

101 Baba 1994:180.

102 Grillo 1985: 9.

103 Lamphere 2004:432. Magyarországon esetében arról beszélhetünk, hogy a közösségfejlesztés során a lokális társadalom először a projekt tartalmáról és a megvalósítási ütemtervről tájékoztató lakossági fórumon találkozik a fejlesztési stratégiával, de ritkán vonják be a helyieket az adatgyűjtésbe vagy a törekszenek arra a fejlesztők, hogy párbeszédet alakítsanak ki a helyi lakossággal. (Letenyei 2007. <http://www.antroport.hu/lapozo/tanulmanyok/tanulmany.pdf/Letenyei%20alkalm%20antrop.pdf> – A letöltés dátuma: 2012. június 15.).

104 Lassiter 2005:xii, 16-17. Mások is hasonló módon értelmezik az együttműködés fogalmát, lásd pl. Lamphere 2004:432.

105 Sillitoe 2006: 15; Baba – Hill 2006: 22-23.

106 van Willigen – Kedia 2005:349.

107 Lásd Cheater 1999:1, aki megállapítását a Foucault-i hatalmi viszonyok összefüggésére alapozza.

108 Lord and Hutchinson 1993:2; Cheater 1999:1. Julian Rappaport pszichológus a következőképpen határozza meg a képesség tétel fogalmát: „olyan mechanizmus, amelynek segítségével az emberek, szervezetek és közösségek megszerzik az uralmat saját életük felett” (Rappaport 1984:3), miközben a terminust paradox módon leginkább a különböző vonások – mint pl. elidegenedés, igazságtalanság, tehetetlenség vagy hatalom nélkülség, erőtlenség – hiányával írja le.

109 Page – Czuba 1999.

folyamatától. A szereplők közötti hatalmi játszmák jelentősen befolyásolják a hatalommal való felruházás kimenetelét, ami ideális esetben „tápláló, felszabadító, sőt energiával feltöltő (stimuláló) lehet a szegények és a hatalom nélküliek számára”.¹¹⁰ Azt is mondhatnánk, hogy ez érvényes lehet a helyi társadalom mindazon tagjainak esetében, akik a dominánstól eltérő hatalomtípussal rendelkeznek – mint pl. a nők –, illetve láthatatlan és a felszínen közvetlenül érzékelhetetlen hatalommal bírnak, mint pl. a szimbolikus ellenállás tagjai.¹¹¹

A résztvevő kutatás és a kollaboratív módszerek alkalmazása a helyiek bevonását jelenti a kutatás minden egyes folyamatába, pl. alkalmazott projekt esetében a probléma meghatározásától a kivitelezésig. A kutató és kutatot viszonyában a szociokulturális kontextust tudatosító és a kezdetektől a dinamikus dialógusra alapozott kapcsolatok kialakításával minimalizálható az a relatív hatalmi helyzetből adódó státuszelőny, amelynek következményeképpen a kutató a lokális társadalom érdekében beszél, ahelyett, hogy velük együtt dolgozna a megfelelő szavak megtalálásáért.¹¹² Alkalmazott antropológia esetében előbbi a helyiek érdekében nyújtott segítséggel helyettesíthető, utóbbi a velük együtt keresett megoldással, hogy újra mozgásba hozzák akaraterüket és hallassák hangjukat,¹¹³ hogy kifejleszthessék a jelen és a múlt kritikai tudatosításához (conscientization – eredeti nyelven: *conscientização*) szükséges képességeket.¹¹⁴ Ez a hangsúlyeltolódás remek lehetőséget teremt annak a „felvilágosult” kutatói alapállásnak az átalakítására, amelyből tekintve a lokális társadalom tagjai némák, tehetetlenek, passzívok és külső segítségre szorulnak.

110 Gardner és Lewis idézi Black-et (Black 1991:21): Gardner – Lewis 1996:116.

111 A szimbolikus ellenállás fogalmához lásd Scott 1992. magyarul Scott 1996:109-130.

112 Sillitoe 2006:158.

113 Gardner – Lewis 1996:47-48.

114 A jól ismert brazil pedagógus és filozófus, Paulo Freire munkásságán (1972/1990, 1973/2003) alapuló úgynevezett déli vagy radikális tradíció célja a tudás és a tudástermelés különböző fázisainak felhasználása a képességérettséghez közös tanulási helyzetek generálásával, képességfejlesztéssel és tehetséggondozással a kutatási és az együttműködési folyamat részeként (Lamphe 2004:432-433). Freire megfogalmazásában a kritikai öntudat annak a folyamatnak az eredményére utal, amelynek során az ember megtanulja érzékelni a társadalmi, politikai és gazdasági ellentmondásokat és megtanul fellépni a valóság elnyomó tényezőivel szemben (Freire 1990/1972:15).

Az alkalmazott kutatások területén különösen jól megfigyelhetők a politikailag is terhelt szituációk, hiszen ezekben sokféle szereplő találkozik egymással, akik érdekeik védelme, illetve közös célok kialakítása érdekében folyamatosan egyezkednek a másikkal. Ezek az összetett és változó viszonyokat tartalmazó helyzetek komplexitásuknak köszönhetően etikai és társadalmi dilemmák sokaságát rejtik.¹¹⁵

A kortárs világ és az azt megragadó kutatásmódszertan összefüggése is felveti az antropológia és a hatalom, politika viszonyát. Gupta és Ferguson (1997) szerint az antropológiai tudás egyetlen más tudásformánál sem kiváltságosabb vagy magasabb rendű ismeretelméleti szempontból, hanem az egymás mellett élő, egyenértékű, ám sokféle típusú tudás egyike. A szerzőpáros az antropológus politikai feladatát jelenleg abban látja, hogy a különböző lokalitásokból származó tudásformák között kapcsolatot teremtsen és feltérképezze a lehetséges közös célokat és szövetségeket. A kutatási terület ekképpen nem az adatgyűjtés terepe lesz, hanem a – politikai tartalommal is bíró – stratégiai beavatkozás színtere, ahogy a hely- illetve lokalitásváltoztatással az antropológiai tudás a szituációba ágyazott beavatkozás egyik formája.¹¹⁶

Mindezek után joggal kételkedhetünk abban, hogy egyáltalán még feltételezhető-e – illetve létezett-e valaha – a beavatkozás és ideológiamentes kutatás, az etikai konfliktusok nélküli, apolitikus tudományos munka, hiszen a többi kvalitatív módszerrel együtt a terepmunkát is át- meg átszövik a politikai és etikai kérdések. Kezdve onnan, hogy a kutató hogyan bánik a kutatotthoz képesti relatív státuselőnyével és hatalmi pozíciójával, addig, hogy írásaiban kinek a hangját teszi hallhatóvá és vajon ez a hang ugyanarról beszél-e, mint amit a vizsgált csoport saját politikai és civil társadalmi reprezentációja közvetít.¹¹⁷ Többek között ezekben a kérdésekben ragadható meg a kutató felelőssége.

Záró gondolatok

Közhelyszerű kijelentés, hogy a 21. század elején a magyar néprajzi szakma is rendszeresen szembesül a társadalomtudományokat, illetve magát a diszciplínát érintő kihívásokkal. A modern, illetve a modernitás nemcsak a kulturális antropológia

115 Bennett 1996:S32.

116 Gupta – Ferguson 1997:38-39.

117 Feischmidt 2007.

területén generálhat paradigmatisz változásokat, hanem ugyanez érvényesülhet a modern és a magyar néprajztudomány egymásra hatása esetében is. A modernitás mint az etnográfiai kutatás tárgya, vagyis a saját kortárs társadalom vizsgálata globális összefüggésekben a hazai néprajzkutatásban is ösztönözheti az átörökített tudományos formákkal és alapértelmezett feltételezésekkel történő kritikai szembenézés gyakorlatának következetes kialakítását. A fenti, a terepfogalomra és az alkalmazásra vonatkozó megállapítások pontosan a hagyományos néprajztudományi praxis reflektív, kortárs társadalomtudományi összefüggésekben történő újragondolásához nyújtanak alternatívát.

Felhasznált irodalom

- A. Gergely András et al 2010 *Antropológiai – etnológiai – kultúratudományi kislexikon*. MTA PTI Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont – ELTE TÁTK Kulturális Antropológia Tanszék – Nyitott Könyv Kiadó – Magyar Kulturális Antropológiai Társaság, Budapest (http://www.mtapti.hu/pdf/No_108_Antropolexikon.pdf)
- Baba, L. Marietta 1994 *The Fifth Discipline: Anthropological Practice and the Future of Anthropology*. *Human Organization*, Vol. 53, No. 2:174-186.
- Baba, L. Marietta – Hill, Carole E. 2006 *What's in the Name Applied Anthropology? An Encounter with Global Practice*. In Carole E. Hill – Baba, Marietta L. eds. *The Globalization of Anthropology*. *NAPA Bulletin* #25. 176-207. American Anthropological Association, Washington, DC. https://www.msu.edu/~mbaba/publications/An%20Encounter%20with%20Global%20Practice_final.pdf (2012. augusztus 15.)
- Bennett, John W. 1996 *Applied and Action Anthropology: Ideological and Conceptual Aspects*, *Current Anthropology*, Vol. 37, No. 1, S23-S53.
- Biczó Gábor 2006 *Alkalmazott antropológia: elmélet versus gyakorlat – konferencia előadás*. www.mtaki.hu/data/files/939.pdf (2013. január 16.)
- Black, Jan Knippers 1991 *Development in Theory and Practice: Bridging the Gap*. Boulder, Co, Westview.
- Bodrogi Tibor szerk. 1978 *Varsány. Egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Cheater, Angela 1999 *Power in the postmodern era*. In Cheater, Angela ed. *The Anthropology of Power. Empowerment and Disempowerment in Changing Structures*. 1-12. Routledge.
- Clifford, James 1997 *Spatial Practices: Fieldwork, Travel, and the Disciplining of Anthropology*. In Gupta, Akhil – Ferguson, James eds. *Anthropological Locations. Boundaries and Grounds of a Field Science*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London, 185-222.
- Clifford, James 2003 *Térbeli gyakorlatok (terepmunka, utazás)*. *Magyar Lettre Internationale*, 49:11-17.
- Feischmidt Margit 2007 *Az antropológiai terepmunka módszerei*. In Kovács Éva szerk. *Közöségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest – Pécs, 223-233. (http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index.php?option=com_tanelem&cid_tanelem=834&tip=0 (2013. február 7.))
- Fejős Zoltán 1998 *Modernizáció és néprajz*. In Szűcs Alexandra szerk. *Hagyomány és modernizáció a kultúrában és a néprajzban*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 7-19.
- Fejős Zoltán 2003 *MaDok: egy kollektív jelenkutatási program körvonalai és intézményi keretei*. In Fejős Zoltán szerk. *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 115-120.
- Falzon, Mark-Anthony ed. 2009 *Multi-sited Ethnography. Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*. Ashgate, Aldershot.
- Freire, Paulo 1972/1990 *Pedagogy of the Oppressed*. Penguin Books.
- Freire, Paulo 1973/2003 *Education for Critical Consciousness*. Continuum, New York.
- Gardner, Katy – Lewis, David 1996 *Anthropology, Development and the Post-modern Challenge*. Pluto Press, Chicago, Illinois – London.
- Grillo, Ralph 1985 *Applied Anthropology in the 1980s: Retrospect and Prospect*. In Grillo, Ralph – Rew, Alan eds. *Social Anthropology and Development Policy*. Tavistock Publications, London – New York, 1-36.

- Gupta, Akhil – Ferguson, James 1997 Discipline and Practice: „The Field” as Site, Method, and Location in Anthropology. In Gupta, Akhil – Ferguson, James eds. *Anthropological Locations. Boundaries and Grounds of a Field Science*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London, 1-46.
- Hannerz, Ulf 1998 Transnational Research. In Bernard, H. Russell ed. *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Altamira Press, 235-256. (2003)
- Hannerz, Ulf 2003 Being there...and there...and there! Reflections on Multi-Site Ethnography. *Ethnography* 4:2:2001-2016.
- Hirvi, Laura – Snellman, Hanna eds. 2012 *Where is the Field? The Experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork*. Finnish Literature Society, Helsinki.
- Hofer Tamás 2009a A hagyomány felfogása az európai etnológiában. In Uő: *Antropológia és/vagy Néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*. MTA Néprajzi Kutató Intézet – PTE Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, Budapest, 191-206.
- Hofer Tamás 2009b Modernizáció és a „népi kultúra” modelljei. In Uő: *Antropológia és/vagy Néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*. MTA Néprajzi Kutató Intézet – PTE Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, Budapest, 223-235.
- Kisdi Barbara 2012 Az antropológia elméleti és módszertani dilemmái. In Uő: *A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei. Egyetemi jegyzet*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 47-51. https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/kisdi_barbara-kulturalis_antropologia.pdf (2013. február 15.).
- Kósa László 2001 *A magyar néprajz tudománytörténete*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Lajos Veronika 2011 Komplex paraszti tudás és kulturális alkalmazkodás. A moldvai csángó paraszttársadalom „varázstalanítása”. In Pap Levente – Tapodi Zsuzsa szerk. *Kapcsolatok, képek. Imagológiai tanulmányok*. 71-83. Státus Kiadó, Csíkszereda.
- Lajos Veronika 2012 Alkalmazott antropológia a moldvai csángóknál? Kísérlet elmélet és gyakorlat viszonyának újraértelmezésére. *Erdélyi Múzeum*, 4:176-193.
- Lamphere, Louise 2004 The Convergence of Applied, Practicing, and Public Anthropology in the 21st Century. *Human Organization*, Vol. 63. No. 4:431-443.
- Lassiter, Luke Eric 2008 Moving Past Public Anthropology and Doing Collaborative Research. *NAPA Bulletin* 29. Doing Collaborative Research, 70-86.
- Letenyey, László 2007 Antropológiai módszerek alkalmazása a településfejlesztésben. *AntroPort Lapozó*, 2007 ősz, 1-6. <http://www.antroport.hu/lapozo/tanulmanyok/tanulmanypdf/Letenyey%20alkalm%20antro.pdf> (2012. június 15.).
- Lord and Hutchinson 1993 The Process of Empowerment: Implications for Theory and Practice. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 12:1, Spring, 5-22.
- Marcus, George 1986 Contemporary Problems of Ethnography in the Modern World System. In James Clifford – George E. Marcus eds. *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press, Berkeley, 165-193.
- Marcus, George 1995 Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 24:95-117.
- McDonald, James H. 2002 Introduction. In McDonald, James H. ed. *The Applied Anthropology Reader*. Allyn & Bacon, Boston, 1-7.
- Mills, David 2006 Dinner at Claridges? Anthropology and the ‘Captains of Industry’, 1947–1955. In Sarah Pink ed. *Applications of Anthropology. Professional Anthropology in the Twenty-first Century*. Berghahn Books, New York – Oxford, 55-70. <http://books.google.hu/books?id=mlilM9XKAMkC&printsec=copyright&hl=hu#v=onepage&q&f=false>
- Nagy Károly Zsolt 2012 „Hová lett a református öntudat?” A magyar református felekezeti identitás megújításának néhány diskurzusról. Doktori disszertáció tézisei, Budapest. http://communicatio.hu/doktoriprogramok/kommunikacio/abszolutoriumelottutan/2013/nagy_karoly_zsolt/tezisek_nagy_karoly_zsolt.pdf (2013. május 20.).
- Nádasdy Ádám 1998 A „modern” és a belőle képzett fogalmak jelentés- és használatstörténete. *Replika*, 30:33-40.

- Niedermüller Péter 2005 Az antropológia metamorfózisai: perspektívák a (késő) modern társadalom kutatásában. *Tabula*, 1:3-18.
- Niedermüller Péter – Horváth Kata – Oblath Márton – Zombory Máté szerk. 2008 *Sokféle modernitás. A modernizáció stratégiai és modelljei a globális világban*. L'Harmattan, Budapest.
- Örsi Julianna 2008 A paraszti társadalom kutatásának kérdései. In Uő: *Múzeumi tükrökép. Múlt – jelen – jövő tájmúzeumi szemszögből*. Túrkeve, 93-102.
- Page, Nanette – Czuba, Cheryl E. 1999 Empowerment: What is it? *The Journal of Extension*, October 1999, Vol. 37, No. 5, <http://www.joe.org/joe/1999october/comm1.php> (2013. január 8.).
- Paládi-Kovács Attila 1990 *Néprajzi kutatás Magyarországon az 1970–80-as években. Felmérések, vélemények, dokumentumok*. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest.
- Pink, Sarah 2006 Introduction: Applications of Anthropology. In Sarah Pink ed. *Applications of Anthropology. Professional Anthropology in the Twenty-first Century*. Berghahn Books, New York – Oxford, 3-26.
- Pronai Csaba 2002 Migráció és kulturális antropológia. Tudománytörténeti összefoglaló. In Kovács Nóra – Szarka László szerk. *Tér és Terep I. Tanulmányok az etnicitás és identitás kérdésköréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 347-366.
- Rappaport, Julian 1984 Studies in Empowerment: Introduction to the Issue. *Prevention in Human Services*, 3 (2/3):1-7.
- Sárány Mihály 2000a A társadalomnéprajzi kutatás hazai története. In Sárány Mihály – Szilágyi Miklós szerk. *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 29-66.
- Sárány Mihály 2000b Zárszó helyett: globalizáció, modernizációs és kulturális antropológia. In Uő: *Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában*. L'Harmattan, Budapest, 127-131.
- Scott, James C. 1990 *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*. Yale University Press, New Haven.
- Scott, James C. 1996 Az ellenállás hétköznapi formái. *Replika*, 23–24:109-130.
- Sillitoe, Paul 2006 The Search for Relevance: A Brief History of Applied Anthropology. *History and Anthropology*, 17:1:1-19.
- Spencer, Jonathan 2002 Modernism, modernity and modernization. In Barnard, Alan – Spencer, Jonathan eds. *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Routledge, London – New York, 568-572.
- Szász Antónia 2008 Kultúrák diverzitása, modernitások pluralitása. A sokféle modernitás elmélete mint lehetséges interpretációs keret. *Kultúra és Közösség*, 4:5-13.
- Szilágyi Miklós 2005 Bevezetéként: az utóparaszti hagyományokról. In Schwarcz Gyöngyi – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós szerk. *Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken*. MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 9-16.
- Szijártó Zsolt 2007 A hagyomány és modernitás dichotómiája. In Török József szerk. *Hagyomány és modernitás*. IX. Közművelődési Nyári Egyetem, Szeged: 26-36.
- Vörös Miklós – Frida Balázs 2006 Az antropológiai résztvevő megfigyelés története. In Letenyei László szerk. *Településkutatás. Szöveggyűjtemény*. Új Mandátum Kiadó – Ráció Kiadó, Budapest; 395-416.
- Wilhelm Gábor 2002 A jelenkorkutatás dilemmái a néprajzi múzeumokban. *Tabula*, 5(2):323-334.
- van Willigen, John – Kedia, Satish 2005 Emerging Trends in Applied Anthropology. In van Willigen, John – Kedia, Satish eds. *Applied Anthropology. Domains of Application*. Praeger, Westport, Connecticut – London, 341-352.

Absztrakt

Lajos Veronika: A modernitás eleganciája. A kritikai szembenézés társadalomtudományi gyakorlatának néhány aspektusa

A modern szerteágazó jelentéssel bíró fogalom; a belőle képzett kifejezések – mint például a modernizmus, a modernizáció, a modernitás vagy a posztmodern – pedig nemcsak a tudományosságban, hanem a közbeszédben is sokat vitatott kérdésekre vonatkoznak. A tanulmány célja a magyar néprajzban honos gyakorlatok néhány aspektusának átgondolása egyaránt szem előtt tartva a nemzetközi antropológiai kutatások eredményeit és a kortárs társadalomtudományi elvárásokat. Először röviden áttekintem, hogy a hazai néprajz területén milyen kontextusban és jelentésben használatosak

a modern és a belőle képzett fogalmak összehasonlítva azok használatát az angolszász kulturális antropológiai gyakorlatbani jelentésükkel. Ezt követően egyrészt a kortárs, globális szociokulturális folyamatok és a klasszikus terepmunka módszer közötti összefüggéseket tárgyalom, kitérve a terepmunkás habitus egyik kortárs alternatívájára, a több szinterű etnográfia (*multi-sited ethnography*) módszerére. Másrészt a társadalomtudományi tudás gyakorlati értékének problémáját vizsgálom (elmélet – gyakorlat összefüggését és a politika – hatalom kérdését). Megítélésem szerint a terepfogalomra és az alkalmazásra vonatkozó megállapítások a hagyományos néprajztudományi praxis reflektív, kortárs társadalomtudományi összefüggésekben történő újragondolásához, az átörökített formákkal történő kritikai szembenézés gyakorlatának kialakításához nyújtanak alternatívát.

Abstract

Veronika Lajos: Gracefulness of Modernity Aspects of Critical Approach in Social Science Practices

The concept of modern has diverse meanings; the terms derived from it, such as *modernism*, *modernization*, *modernity* or *postmodern*, refer to

strongly controversial problems not only in the scholarly world but in the public discourse as well. The aim of the paper is to reconsider some aspects of the practice of Hungarian ethnology paying attention both to the achievements of international anthropological research and the contemporary requirements of social sciences. First, I give a short overview of the contexts and meanings of the term modern and other concepts derived from it as it has been used in the field of Hungarian ethnology making a comparison between their national application and their meanings in the practice of cultural anthropology in the English-speaking world. Then, on the one hand I will discuss the interconnected relationship between contemporary sociocultural processes and the classical fieldwork methodology, also touching upon multi-sited ethnography as a contemporary alternative of the fieldwork habitus. On the other hand, I will study the problem of the practical values of social science knowledge (theory and practice, politics and power). In my view, the observations referring to the changing concept of the field, as well as to the question of application, provide an alternative way of reconsidering the traditional ethnological praxis in a reflexive, contemporary rapport. Furthermore, they offer options how to make a critical approach to the conventional, inherited forms of Hungarian ethnology.